

UNIwersytet Wrocławski
Wydział Filologiczny

Sybilla Daković

**INTERIEKCJE W JĘZYKU
POLSKIM, SERBSKIM/CHORWACKIM I ROSYJSKIM.
OPIS I KONFRONTACJA**

Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem
Prof. dr hab. Larysy Pisarek

Wrocław 2003

1.2.2. Interiekcje w gramatykach i opracowaniach językoznawczych

Mimo że istnienie interiekcji jako odrębnego elementu językowego zauważane było już w czasach starożytnych, obszerniejszej analizie doczekały się dopiero na początku XX wieku. Tu należy wymienić nazwiska Wundta i Paula, których zapatrywania na interiekcje wpłynęły na prace późniejsze. Obaj badacze poruszali kwestię interiekcji w kontekście genezy języka. Niemiecki psycholog i filozof Wundt w pracy *Völkerpsychologie. Die Sprache* (1900) na drodze psychologicznej analizy języka, wiąże powstanie interiekcji z wydawanymi przez człowieka (tak dorosłego, jak i dziecka) głosami naturalnymi (*Naturlaute*) powstałymi na bazie odruchów. Interiekcje traktuje jako element łączący te głosy z językiem. Wundt dokonuje rozróżnienia interiekcji na pierwotne (*Primären Interjektionen*) i wtórne (*Sekundäre Interjektionen*). Pierwsze z nich to interiekcje powstałe od głosów naturalnych i zachowujące ich charakter, drugie to słowa i wyrażenia, w których funkcję nominatywną zastąpiła funkcja ekspresywna. Inne naturalne źródła mowy Wundt

upatruje w imitacjach dźwięków otaczającego świata. Twory onomatopeiczne, które występują u niego pod nazwą *Lautnachahmungen* dzieli na wyrazy, które wykazują bezpośrednie podobieństwo do pewnych obiektywnych odgłosów (*Schallnachahmungen*) oraz wyrazy, których cechy foniczne symbolizują treść (*Lautbilder*) (za Германович 1964, Timoszuk 1994).

Podział i terminologia użyta przez Wundta, stosowana była przez wielu późniejszych naukowców (np. Schwentnera: *Die primären Interiektionen in der indogermanischen Sprachen* 1924, Kořinka: *Studie z oblasti onomatopoeje* 1934).

Według Paula (*Prinzipien der Sprechgeschichte* - rosyjski przekład *Принципы истории языка* 1960) istota interiekcji (*Interjection* - w przekładzie *междометие*) może być determinowana przez dwa elementy: mimowolność dźwięków wydawanych przez człowieka wskutek afektu oraz przez tradycję językową, dzięki której określone formy interiekcji są przenoszone na kolejne pokolenia użytkowników danego języka. Interiekcje dzieli na wyrażające wewnętrzne stany emocjonalne (jak niem. *o*, *ach*, *pfui*) oraz na przedstawiające reakcję na nagłe bodźce wzrokowe i słuchowe, czyli na formacje onomatopeiczne (niem. *paff*, *bums*, *blauz*). Pierwsza z wymienionych grup zawiera interiekcje odnoszące się do pewnej określonej emocji (np. *pfui* - odraza), inne zaś mogą wyrażać różnorodne stany emocjonalne (np. *o*, *ach*), których znaczenie określa intonacja, a nie struktura, która jest niewystarczająca dla przeniesienia treści. Paul podkreśla, że interiekcje, podobnie jak pozostałe wyrazy, podlegają prawom językowym - są zapożyczane z innych języków, jedne interiekcje mogą być wypierane przez drugie, mogą być tworzone od innych części mowy (interiekcje wtórne), a także same mogą służyć za bazę dla nowych wyrazów.

Bloomfield rozszerza znaczenie interiekcji stwierdzając: „Some forms occur predominantly as minor sentences, entering into few or no constructions other than parataxis; such forms are interjections. Interiections are either special words, such as *ouch*, *oh*, *sh*, *gosh*, *hello sir*, *ma'm*, *yes*, or else phrases (*secondary interjection*), often of peculiar construction, such as *dear me*, *godness me*, (...) *you angel*, *please*, *thank you*, *good-bye*”(Bloomfield 1969; 176). Bloomfield rozróżnia dwa typy *minor sentence*: zdanie kompletywne (*completive sentence*) i eksklamatywne (*exclamatory sentence*). Pierwszy typ zdań zawiera formy będące jedynie uzupełnieniem sytuacji, w

szczegółności odpowiedzi na pytania, do czego służą interiekcje kompletywne *tak* oraz *nie*. Interiekcje mogą również tworzyć zdanie eksklamatywne, pojawiające się pod wpływem gwałtownego bodźca.

Interiekcje użyte jako eksklamacje traktowane są też przez Bloomfielda jako jeden ze środków służących intensyfikacji (*intensity*), która stanowi wyspecjalizowany typ konotacji. Jako inne intensyfikujące formy wymienia formy symboliczne (*symbolic forms*), których znaczenie zilustrowane jest w bardziej bezpośredni sposób niż w zwykłych formach, np. *flip*, *flap*, *bang*, *sniff*, przypominające je formy onomatopieczne (*imitative* or *onomatopoeic forms*) oznaczające dźwięk lub obiekt wydający dźwięk np. *meeow*, *pee-wee*, *cuckoo* czy formy nonsensowne (*nonsense forms*) np. *tra-la-la*, *tarara-boom-de-ay* (o.c. 156-157).

Jespersen w pracy *Language* pisze: „...the usual interjections are abrupt expressions for sudden sensations and emotions; they are therefore isolated in relation to the speech material used in the rest of the language”(1964; 415). Podkreśla, że między interiekcjami a innymi wyrazami istnieje przepaść, którą stanowi, między innymi, ich budowa fonetyczna. „...The most spontaneous interjections often contain sounds which are not used in language proper, voiceless vowels, inspiratory sounds, clicks, etc., whence the impossibility properly to represent them by means of our ordinary alphabet”(o.c. 415), zaznacza Jespersen, zauważając też istnienie form skonwencjonalizowanych, które są przyswajane jak reszta słownictwa, czego konsekwencją są różne formy interiekcji w różnych językach, np. interiekcja, którą wyraża się ból w języku niemieckim brzmi *au*, we francuskim *ahi*, natomiast w angielskim *oh* / *ow*.

W polskiej tradycji językoznawczej początkowo interiekcje rozpatrywane były w kontekście podziału na części mowy. Przeważnie definiowano je biorąc pod uwagę ich właściwości semantyczne i tak w jednej z pierwszych gramatyk języka polskiego Kopczyński pisze: „Wykrzykniki, są językiem serca ludzkiego: bo wyrażają affekta czyli namiętności.” (1817; 38), po czym autor wymienia odczucia, takie jak zdziwienie, zwątpienie, przekleństwo, zachęta, tęsknota itp. Stwierdza również, że

jedna interiekcja może wyrażać kilka odczuć, ale znaczenie, według niego, determinowane jest przez „przyległe wyrazy”. Według Małeckiego interiekcje służą „do uwydatnienia uczucia, w jakim wypowiadamy inne wyrazy, obok nich położone”(1915; 144). Szober definiuje interiekcje jako „znaki stanów wzruszeniowych” (1923; 98) i wyróżnia wśród nich „dwie kategorie formalne”: wykrzykniki właściwe (np. *oj!*, *e!*, *hop! bęc!*) i pochodne (np. *przebóg!* *biada!*). „Wykrzykniki właściwe (...) nie wykazują żadnych znamion formalnych, są wyrazami bez formy... . Wykrzykniki pochodne przez swój związek z innymi częściami mowy, zewnętrznie wykazują pewne składniki formalne, ale cząstki te tutaj są pozbawione właściwego sobie znaczenia (...) i (...) wyraźnej budowy morfologicznej...”(o.c. 160). W gramatyce Łosia „Właściwym wykrzyknikiem jest głos, który człowiek wydaje pod wpływem afektu” (1925, 137), mimo to w języku literackim są w pewnym stopniu normalizowane i stylizowane.

Definicja interiekcji Klemensiewicza poza wyrażaniem stanów emocjonalnych rozszerzona jest o wyrażanie woli mówiącego, a także „zwracanie na siebie uwagi”(1960; 65). Ich funkcję określa jako nadawanie „zabarwienia uczuciowego i wolowego” (1969; 23) wypowiedzeniu, w którego skład wchodzi. Gramatyka Bąka (1984) wśród funkcji interiekcji widzi wyrażanie uczuć, woli mówiącego, przywoływanie, zwracanie czyjejs uwagi, nawoływanie i straszenie zwierząt domowych oraz naśladowanie głosów otaczającego świata.

Nowsze prace skłaniają się ku uwzględnianiu w definicjach właściwości składniowych interiekcji. W definicji Safarewicza (1979) interiekcja symbolizuje całą wypowiedź, podobnie jak w *Gramatyce współczesnego języka polskiego* (1984), gdzie interiekcje określa się jako leksemy niekontekstualne, które nie implikują istnienia tekstu i same mogą stanowić tekst. U Salonięgo i Świdzińskiego interiekcje to nieodmienna klasa wyrazów, „których jedyna forma jest używana samodzielnie” (1985; 95), gdy dla Strutyńskiego interiekcja „obejmuje klasę leksemów nieodmiennych o prymarnej funkcji wypowiedzenia występującego przy innym wypowiedzeniu”(1996; 143).

Poszczególni autorzy, obok tradycyjnej klasyfikacji interiekcji na pierwotne i wtórne (prymarne i sekundarne), wprowadzają też wewnętrzne podziały interiekcji, na

przykład *Gramatyka współczesnego języka polskiego* (1984) dzieli je na apele, sekundarnie mogące się łączyć z formami trybu rozkazującego (np. *halo*) i formą wołacza oraz onomatopeje, sekundarnie występujące w funkcji członu głównego wyrażenia (np. *bęc*). Strutyński natomiast rozróżnia leksemy ekspresywne - wyrażające stany uczuciowe (nazywa je wykrzyknikami) (np. *ach, oj, niestety*) i leksemy impresywne – wyrażające pobudki i apele (nakaźniki – termin, który pojawił się już u Jodłowskiego) (np. *hallo, no, dalej, stop*), które traktuje jako odrębną część mowy. Należy również wspomnieć o ciekawych podziałach zaproponowanych przez Grochowskiego (1984),(1988), opierających się na właściwościach syntaktycznych interiekcji oraz o semantycznej klasyfikacji Orwińskiej-Ruziczki (1992), które to zostaną szczegółowo opisane w dalszych rozdziałach dysertacji.

Osobny problem przedstawia miejsce formacji onomatopeicznych (zwanych również *interiekcjami* lub *wykrzyknikami onomatopeicznymi, onomatopejami wykrzyknikowymi, wykrzyknikami naśladowczymi, wyrazami dźwiękonaśladowczymi, interiekcjami reprezentatywnymi i onomatopejami*) w grupie interiekcji. Starsze prace umieszczają je w rzędzie interiekcji prymarnych, np. Szober (1923), Safarewicz (1979). Nowsze widzą w nich odrębną podgrupę interiekcji np. Milewski (1965), Orwińska-Ruziczka (1992), Grochowski (1987)(1988), Kryk (1992), Mędelaska (1996). Pojawiają się też głosy, które nadają formacjom dźwiękonaśladowczym status odrębnej kategorii leksemów, znajdującej się poza klasą interiekcji. Tu należy wymienić liczne prace Siatkowskiej (1977), (1976), (1985), w których autorka motywuje wyizolowanie onomatopei z grupy interiekcji ich odmiennością semiotyczno-semantyczną, odmienną rolą w procesie komunikacji oraz budową fonologiczną i morfologiczną. Inni badacze grupę powszechnie uznawaną za interiekcje onomatopeiczne traktują jako *czasowniki wykrzyknikowe* (Klemensiewicz 1937) lub *niefleksyjne czasowniki osobowe* (Jodłowski 1971), natomiast w terminologii używanej w słowotwórstwie bywają rozpatrywane jako *onomatopeiczne rdzenie wyrazowe* (Szymański 1977, Mączyński 1984).

W gramatycznej tradycji obszaru językowego serbskiego i chorwackiego niektóre starsze gramatyki nie wspominają interiekcji. Tak jest na przykład w chorwackich pracach autorstwa Babukicia, Divkovicia czy Jurišicia (Čubranić, 1997). W serbskiej gramatyce Novakovicia interiekcje (*usklici*) są wprowadzane wymieniając, ale nie stawia się ich w rzędzie części mowy, stwierdzając, że interiekcje „upravo nisu reči nego glasovi kojima se izkazuje osećanje, ili se prirodnim zvucima podražava.(...) Mnogo puta se i gdekoje prave reči upotrebe kao usklik”(1902; 11).

Według Mareticia interiekcje (*uzvici*) są wyrazami, których używa się „kad hoćemo da očitujemo kakvo čuvstvo, (...) kad kome što pokazujemo, kad mu što pružamo, kad ga dozivamo ili kad se kome odzivamo”(1931; 477). Poza semantyczno - funkcjonalną klasyfikacją wymienia szereg pojedynczych interiekcji, wraz z opisem ich znaczenia, wśród których obok zawołań doziewających znajdują się też wyrazy onomatopieczne np. ”krkac (kad se hoće da naznači, kako što pada z bukom)”(o.c. 477).

Interiekcjami (*usklici/interjekcije*) nazywa Lukić (1922) leksemy typu: *de, ded, haj, nu, ela(j)*, podczas gdy Lalević (1927) widzi w nich partykuły mogące występować w funkcji interiekcji. Frančić (1956) w poczet interiekcji wlicza leksemy *evo, eto, eno*, zaliczane przez innych autorów do partykuł.

Zdaniem Belicia interiekcje (*emocionalni znaci/ uzvici*) są odpowiedzią na bodźce świata zewnętrznego. Autor kategorię tę traktuje bardzo szeroko, bo zalicza też do niej głosy powstałe spontanicznie – dźwięki czysto odruchowe, które stanowią potencjalny materiał dla interiekcji tradycyjnych (*tradicionalnih uzvika*). Nazywając interiekcje znakami stanów emocjonalnych, które mogą być bardzo złożone :”tako da za njih nema dovoljno reči koje bi davale u isto vreme i svu neraščlanjenost i svu složenost njihovu”(1958; 77), stwierdza, że nie mogą wywoływać u odbiorców dokładnie takich samych przedstawień czy pojęć.

Podobnie do Belicia definiują interiekcje Stanojčić i Popović, widząc w nich spontaniczną reakcję na bodźce pochodzące ze świata zewnętrznego, gdzie “često je uzvik kakva nova kombinacija glasova”(1995; 119), spośród których “izvesni se ustaljuju, bivaju prihvaćeni od većine članova jezičke zajednice kao vezani za određena značenja”(o.c.120).

Stevanović (1991) charakteryzuje interiekcje jako pierwszy i najszybszy wyraz uczuć i nastrojów, który porównuje do krzyku, zaś Barić i in. (1990) (1997) nazywają je gestami językowymi (*jezični gesti*), ze względu na większe podobieństwo do gestów i mimiki, niż do artykułowanych wyrażen językowych, biorąc pod uwagę funkcję językową. W gramatyce Barić i in. (1997) nadmienia się ponadto, że interiekcje „słuže kao signali, kvačila u konkretnoj situaciji i za oponašanje zvukova” (1997; 283) Babić i in. stwierdzają, że interiekcje (*usklici/uzvici*) nie są wyrazami w pełnym tego słowa znaczeniu „jer nisu, kao ostale riječi, pravi znakovi, tj. svojim oblikom słuže kao znak nakog misaonog sadržaja, nego su samo izraz, nekad jedini, a nekad popratni, uz ostale geste ili riječi, različitih osjećajnih stanja (...) ili su oponašanje prirodnih zvukova” (1991, 474). W dalszej części pracy autorzy wymieniają ponadto „dozivanje ili poticanje” (1991, 738) jako jedną z funkcji interiekcji. Babić i in. proponują również włączenie do klasy interiekcji wtrąceń (*poštapalica*) (np. *ovaj, onaj, kaže, veli, takoreći, znate*), które przez brak znaczenia leksykalnego, samodzielność składniową oraz pełnione funkcje są, według autorów, bliskie interiekcjom.

Przeważająca liczba autorów wymienia naśladowanie dźwięków jako jedną z funkcji interiekcji. Już Boranić (1909) interiekcjami nazywa formacje językowe imitujące głosy zwierząt, a terminu *onomatopejski uzvici* używają Brabec, Hraste, Živković (1952), Barić i in. (1990) (1997), Čubranić (1997). Mrazović i Vukadinović (1990) do interiekcji onomatopeicznych (*uzvici onomatopejskog karaktera*) zaliczają też zawołania dozwierzęce (np. *mac, mac, mac*). Czyni to również Prćić (1999), w przeciwieństwie do Brabca i in. (1952), Frančicia (1956), Barić i in. (1990, 1997), Babicia i in. (1991), Stanojčicia, Popovicia (1995), którzy traktują je jako odrębną podgrupę interiekcji.

W pracach Barić i in. (1990) (1997) zauważyć można tendencję do wyodrębnienia interiekcji onomatopeicznych z grupy interiekcji. W gramatyce z 1990 roku interiekcje onomatopeiczne są traktowane jako jedna z czterech równorzędnych klas interiekcji, obok interiekcji wyrażających stany emocjonalne, interiekcji służących do zwracania uwagi, pobudzania i nakazywania oraz interiekcji będących zwrotami dozwierzęcymi. Natomiast w gramatyce z roku 1997 wymienione powyżej trzy klasy interiekcji

rozpatrywane są w jednym wspólnym punkcie rozdziału, stojąc w opozycji do interiekcji onomatopeicznych omawianych jako punkt oddzielny.

Podobną tendencję zauważamy także w innych nowszych pracach chorwackich. Przykład może stanowić gramatyka Raguža (1997), który w rozdziale „Uzvici i onomatopeje” zawarł swoją definicję pojęcia interiekcji (*interjekcija*), eksklamacji (*eksklamacija*), wykrzyknika (*uzvik*) i onomatopei (*onomatopeja*). Raguž pisze: „Uzvik i usklik hrvatski su ekvivalenti za eksklamaciju.” (1997; 286) Następnie różnicuje te terminy stwierdzając, że *uzvik* jest pojęciem szerszym od terminu *uskilik*. Po czym zauważa, że: „eksklamacija i interjekcija nisu posve jednaki termini. Eksklamacije su uzvici u užem smislu, tj. samostalne riječi kojima se izražava pitanje, nesigurnost, odbijanje, nezadovoljstvo, strah, bol, (...) itd. i to ne uvijek razgovijetnim čistim glasovima koje nalazimo u ostatku govora (npr. *a, ah, ha, ...*). Interjekcije obuhvaćaju širu skupinu i tih uzvika i drugih riječi koje u jeziku postoje već u okviru drugih skupina (npr. *k vragu, do đavola, ma čuj, ...*)(1997; 286). Stwierdza też, że onomatopeje należy oddzielić od wykrzykników (*uzvici*), ponieważ wykrzyknik “je dio ljudskoga govora kojim čovjek ništa i nikoga ne oponaša”(o.c. 286), a onomatopeja “je oponašani oblik nekoga zvuka”(o.c. 287). Termin *ekskamacija* jako synonim terminu *uzvik* podaje też w swojej pracy Vrhovac (1999).

Tradycyjnie pojmowaną klasę interiekcji rozbija również Sironić-Bonefačić (1996) odrębnie traktując interiekcje (*uzvici*), ideofony (*ideofoni*) i onomatopeje (*onomatopeje*). Zaznacza jednak, że często granice między nimi są trudne do ustalenia. Dalej pisze: „Dok je kod uzvika jače izražena njihova afektivna funkcija, dotle ideofoni fonemima, odnosno grafemima oponašaju neartikulirane zvukove nehotičnih pokreta, zvukove strojeva ili predmeta u pokretu.”(1996; 140). Onomatopeje definiowane są jako elementy językowe, które za pomocą fonemów arbitralnie przedstawiają otaczający człowieka świat dźwięków. Sironić-Bonefačić nie podejmuje jednak próby wskazania różnic między onomatopeją i ideofonem.

Elementem charakterystycznym dla rosyjskiej tradycji lingwistycznej jest częste przypisywanie formacji onomatopeicznych do kategorii czasowników

momentalnych. Użycie takich formacji jako ekwiwalentu czasownika uwydatnia Šahmatov (1925), wskazując jednocześnie na podobieństwo interiekcji (*междометие*) do trybu rozkazującego. Šahmatov definiuje interiekcje jako wyrazy których podstawową funkcją jest ukazywanie wewnętrznych i zewnętrznych odczuć mówiącego, a także wyrażanie woli, bez ich nazywania.

Funkcjonalne podobieństwo do czasownika wyrażone jest też w używanych przez niektórych badaczy terminie *глагольное междометие*, gdzie leksemom typu *бац*, *бух*, *хват*, *хлоп* nadawana jest charakterystyka i interiekcji (ekspresywność) i czasownika (aspekt, tryb) (Астафьева i in. 1971).

Według Vinogradova granicę między interiekcjami (*междометие*) i innymi typami wyrazów stanowi przeważający udział „экспрессивно–смысловых фонетических и интонационно–мелодических элементов в структуре междометий – при слабости, а иногда отсутствии элементов познавательных”(1972; 584). Vinogradov umieszczając interiekcje w sferze języka emocjonalnego, zauważa w nich ślady wpływu języka intelektualnego. Nie stawia ostrej granicy między językiem emocjonalnym a intelektualnym, przekonując do ich współistnienia i wzajemnego przenikania się. „Они [междометия] отражают в себе эмоциональную жизнь личности, социальной группы или народа, находящуюся в органической связи с деятельностью интеллекта”(o.c.585) pisze autor, zaznaczając zarazem, że pomimo różnic między interiekcjami i pozostałymi wyrazami funkcjonalnie zbliżają się do innych części mowy. Wyraża również przekonanie, że w badaniach nad interiekcjami istotniejszą rzeczą jest obserwacja przekształceń innych części mowy w interiekcje, niż tworzenia na bazie interiekcji nowych wyrazów. Nie pozostaje to bez wpływu na zakres kategorii interiekcji jaki proponuje Vinogradov. Zakres ten obejmuje dziesięć rodzajów formacji: 1. interiekcje wyrażające emocje (amorficzne i nie wchodzące w związki z innymi wyrazami), które dzieli na jednoznaczne (np. *у!*, *тьфу!*, *эм!*) i wieloznaczne (np. *ах!*, *о!*, *а!*), 2. interiekcje pochodzące od rzeczowników (np. *батьюшки!*, *ужас!*, *горе!*), odróżniające się od innych znaczeniem, intonacją i właściwościami składniowymi, 3. interiekcje wyrażające emocjonalną charakterystykę sytuacji (np. *каюк!*, *фюить!*, *дело–табак!*), 4. interiekcje o charakterze imperatywnym (np. *вон!*, *долой!*, *ну!*, *ии!*), często

wymagające dopełnienia w postaci zaimka (np. *марш от меня!*, *ну тебя!*), 5. interiekcje, które wyrażają emocjonalno-wolitywny stosunek do słów współ rozmówcy lub reakcję na nie (np. *да!*, *конечно!*, *вот еще!*, *а?*, *ну-ну!*). Autor określa je jako interiekcje z elementami modalności lub czasami jako słowa modalne o charakterze interiekcji. Kolejne formacje to: 6. interiekcje stanowiące ekspresywne gesty językowe, stanowiące element etykiety (np. *спасибо!*, *извиняюсь!*), 7. interiekcje obelżywe (np. *черт возьми!*, *черт побери!*), 8. interiekcje wokatywne, wśród których znajdują się i takie, w których przetrwały bliskie związki z formą rzeczownika (np. *Господи мой!*), 9. wykrzyknienia onomatopeiczne (np. *хлоп!*, *бац!*), które autor umiejscawia między interiekcjami a formacjami dźwiękonaśladowczymi pełniącymi funkcję czasownika. Interiekcyjne formy czasownikowe Vinogradov sytuuje na obrzeżach kategorii interiekcji. Należą tu formy o charakterze ekspresywnym, używane do oznaczenia czynności przeszłej, dokonanej.

Według Vinogradova interiekcje są klasą rozszerzającą się, którą wzbogaca coraz więcej frazeologizmów czy wyrażen idiomatycznych. Stwierdza również, że badania nad interiekcjami mają znaczny wpływ na poznanie struktury zdania języka mówionego. Jako przykład podaje bogaty w interiekcje język dzieci czy osób będących z dziećmi w kontakcie.

Do poglądów Vinogradova odwołuje się wielu późniejszych badaczy, którzy wykorzystują przedstawiony przez autora zakres interiekcji. Pojawiają się też głosy poddające krytyce propozycję Vinogradova.

Z Vinogradovem nie zgadza się Dagurov (1959), który określa interiekcje jako nieodmienne, nierozczłonowane słowa-sygnały, nie posiadające znaczenia leksykalnego oraz funkcji nominatywnej i służące dla bezpośredniego, ekspresywnego wyrażania emocji. Interiekcja nie może wchodzić w związki syntaktyczne ani nie może być częścią zdania. Wprawdzie może się semantycznie wiązać z całym zdaniem, ale związek ten ujawnia się jedynie w intonacji, a nie w formach gramatycznych. W oparciu o powyższą charakterystykę Dagurov weryfikuje powszechnie przyjęty zakres kategorii interiekcji. Poza tą klasą umieszcza wyrazy onomatopeiczne (poza nielicznymi, które mogą pełnić funkcję interiekcji, np. *тьфу*, *ха-ха-ха*), wyrazy typu *толк*, *прыг*, *хватъ*, *хлоп*, *бац*, *трах*, następnie zwroty dozwierzące (np. *цын-цын*) i

pobudzające (*побудительные*), takie, jak: *брысь, кыш, айда, ну* (choć niektóre z tych ostatnich mogą wystąpić jako interiekcje), wyrazy typu *горе, беда, каюк*, które według autora nie spełniają warunków określonych w definicji. Wyraża też opinię, że klasa interiekcji traktowana jest jak „składnica” leksemów, których nie wiadomo w jakiej grupie funkcjonalnej umieścić.

Galkina-Fedoruk i in. (1957) piszą :”Междометия отличны от остальных частей речи фонетическим оформлением, морфологической целостностью, особой экспрессивной окрашенностью (...), отсутствием грамматических значений: рода, числа, падежа, времени, лица, склонения и т.д.” (1957; 395). Interiekcje dzieli na pierwotne (*первообразные*), które „имеют только фонетическую характеристику” (o.c.; 395), i wtórne (*производные*), które mogą być utworzone od różnych form rzeczowników (np. *Мамушки!*), niektórych form czasowników (np. *Скажи!*), którym czasem towarzyszą partykuły (np. *Скажи-ка на милость!*), od poszczególnych zaimków i przysłówek (np. *То-то!*, *Полно!*) oraz od wyrażen frazeologicznych (np. *Еще что!*) i wyrazów obcojęzycznych (np. *Смон!*). Formacje onomatopieczne (*зуконподражательные слова*) rozpatrywane są przez autorów w rozdziale „Междометие”, choć traktują je jako odrębną kategorię podkreślając, że jest to grupa słów ”только по своему звуковому облику примыкающих к междометиям”(o.c. 396). Pod względem ekspresywności wyrazu oraz struktury stwierdzają też podobieństwo czasowników momentalnych (*глаголы мгновенного вида*) do interiekcji, omawiając je jednak w rozdziale poświęconym czasownikom.

Podobnie jak u Vinogradova, autorzy wskazują na intelektualny aspekt niektórych interiekcji, natomiast w pracy Gvozdeva (1967) wyjątkowość interiekcji na tle innych części mowy tkwi w tym właśnie, że ostatnie związane są z intelektualną stroną wyrazu, podczas gdy te pierwsze związane są z zakresem odczuć i woli. Gvozdev widząc interiekcje jako rodzaj słownej reakcji, odróżnia je od mimowolnych krzyków. Ogólna składniowa charakterystyka przedstawiona przez autora to występowanie interiekcji jako ekwiwalentu czasowników oraz nie wchodzenie w związki z innymi wyrazami w zdaniu, od czego jednak zauważa wyjątki. „Междометия могут входить в предложения как его члены и в связи с этим

сближаются и переходят в другие части речи. (...) Являются своеобразными эквивалентами глаголов (...). Затем используются как подлежащее и дополнение и в этих случаях отчетливо субстантивируются”(1967; 425), pisze Gvozdev.

Formacje onomatopeiczne (*звукоподражания*), jak i czasowniki momentalne Gvozdev umieszcza w rozdziale dotyczącym interiekcji, nie nazywając ich jednak interiekcjami. Zbliżony stosunek do miejsca wyrazów dźwiękonaśladowczych w klasie interiekcji ukazuje *Русская Грамматика* (1980), w której wyrażona jest opinia, że „к междометиям примыкают звукоподражательные слова, для которых, как и для междометий, характерны отсутствие лексического значения и синтаксическая изолированность” (o.s. 314). Podobnie jest w pracy Raspopova, Lomova (1984).

Zdarzają się także opracowania, w których formacje dźwiękonaśladowcze nie są rozpatrywane w kategorii interiekcji: Rozental’ omawia je w rozdziale zatytułowanym „Междометие и звукоподражательные слова”(1984; 427). Tu należy wymienić też monografię Germanoviča (1966), który w klasie interiekcji wyróżnia jedynie interiekcje emocjonalne (*эмоциональные*) i imperatywne (*императивные/повелительные*). O interiekcjach emocjonalnych pisze: “Этот разряд междометий наиболее типичен”(1966; 13), ogólnie charakteryzując je jako pozbawione znaczenia leksykalnego, amorficzne, o znaczeniu przekazywanym za pomocą intonacji, której towarzyszy odpowiednia gestykulacja i mimika. Interiekcje imperatywne według autora zasadniczo różnią się od emocjonalnych pod względem znaczenia, funkcji językowej, a często też pod względem struktury. Ich głównym zadaniem jest wyrażanie woli mówiącego, lecz nie są one pozbawione elementu emocjonalnego i ”вместе с побуждением выражают и отношение к окружающему”(o.s.37). Wyrażają one różnorodne formy modalności, jak prośba, upomnienie, rada, uprzedzenie, propozycja, żądanie, zakaz, rozkaz.

Rozróżnienie interiekcji emocjonalnych i imperatywnych obecne jest we wszystkich wymienionych tu pracach. Natomiast Raspopov, Lomov (1984) czy *Русская Грамматика* (1980) jako odrębną grupę interiekcji traktują interiekcje etykiety językowej (np. *на здоровье!*, *прощайте!*), argumentując to faktem, że związane są z intelektualną, a nie emocjonalną sferą języka.

Powyższy przegląd pokazuje, jak różnorodnie można pojmować pojęcie „interiekcja”. Pod powszechnie przyjętą definicją, mówiącą, że interiekcje są wyrazami uczuć i woli mówiącego, umieszczana jest szeroka skala elementów, od głosów nieartykułowanych począwszy, przez przekleństwa, na zdaniach wykrzyknikowych skończywszy. Niektórzy badacze zakreślają szerokie ramy interiekcji, tworząc z nich klasę bardzo pojemną, inni są skłonni jej zawężeniu. To czy będziemy dany element językowy uważać za interiekcję w ogromnym stopniu zależy od przyjętych kryteriów wyodrębnienia interiekcji. Najczęściej podstawą definicji interiekcji pojawiających się w gramatykach są właściwości semantyczno-funkcjonalne oraz morfologiczne. Wśród prac nowszych zdarzają się i takie, które są oparte na właściwościach składniowych. Przyjęcie jednego z kryterium jako dominującego wpływa na określenie zakresu opisywanego pojęcia.

Z drugiej strony definicje nie proponują wyraźnych zasad wyodrębniających interiekcje lub nie przestrzegają zakreślanych przez siebie ram klasyfikacji, czego skutkiem jest spora dowolność w wyznaczaniu granic interiekcji. Częstym przypadkiem jest też przypisywanie przez jednego autora określonych leksemów klasie interiekcji, podczas gdy u drugiego znajdują one miejsce w innej grupie wyrazów, jak to jest, na przykład, z partykułami w języku serbskim/chorwackim (problem ten porusza również Kostić-Golubčić (1993) oraz Ristić (1994)).

Porównując sposoby przedstawiania interiekcji w gramatykach polskich, serbskich i chorwackich oraz rosyjskich trzeba zaznaczyć, że opracowania rosyjskie poświęcają interiekcji dużo więcej miejsca niż polskie czy serbskie i chorwackie, co wpływa na szczegółowość opisu. Na podstawie analizy poszczególnych tradycji możemy dostrzec pewne powtarzające się w definicjach charakterystyki.

W pracach polskich dokonuje się wyraźnego podziału na interiekcje pierwotne i wtórne, przy czym interiekcje pierwotne omawiane są jako interiekcje „właściwe” i im poświęca się najwięcej uwagi. Podobnie jest w gramatykach obszaru językowego serbskiego/chorwackiego. Inaczej jest w źródłach rosyjskich, które wprawdzie zawierają genetyczne rozróżnienie interiekcji, lecz nie koncentrują się wyraźnie na

żadnej z grup. Z drugiej strony tradycyjnie wyznaczany zakres rosyjskich interiekcji wydaje się być dużo szerszy od propozycji polskich oraz serbskich i chorwackich, bo zawierający np. leksemy *да*, *нет* w polskiej tradycji uważane za partykuły lub dopowiedzenia (w klasyfikacji Laskowskiego) czy zespoły wyrazów typu : *Боже мой!*, *Черт возьми!*, które przez polskich językoznawców z reguły nie są traktowane jako interiekcje – części mowy, lecz wykrzyknienia, czyli eksklamacje. Tu trzeba zwrócić uwagę na fakt, że granice między interiekcją a wykrzyknieniem u niektórych autorów nie są dość wyraźne. Wskazuje na to również niejasność w terminologii: SJP (1963-69) uważa wykrzyknienie za synonim wykrzyknika - części mowy, eksklamacja rozumiana jest jako okrzyk lub wykrzyknik (autorzy nie podają w którym ze znaczeń). Jodłowski (1976) definiuje wykrzyknienie jako wypowiedzenie o charakterze emocjonalnym, o formach powiązanych składniowo, lecz nie zawierających czasownika, *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego* (1995) jako figurę retoryczną potęgującą ekspresję, która może przybierać formę zdania wykrzyknikowego lub apostrofy. W terminologii języka serbskiego/chorwackiego, jak już wspomnieliśmy, *eksklamacja* traktowana jest przez niektórych jako wyraz jednoznaczny z pojęciem *uzvik*.

Drugą zasadniczą różnicą w wyżej wymienionych tradycjach jest wyznaczanie zakresu funkcji interiekcji. Jako funkcja prymarna wszędzie pojawia się funkcja wyrażania stanów emocjonalnych. Jest ona koniecznym składnikiem wszystkich definicji. Następnie wymieniana jest funkcja woluntarna, choć nie pojawia się we wszystkich źródłach. Odmiennie, zaś, traktowany jest problem funkcji dźwiękonaśladowczej. Znaczna większość prac polskich, serbskich i chorwackich uznaje formacje onomatopeiczne za pełnoprawne interiekcje, w przeciwieństwie do tradycji rosyjskiej, w której onomatopeje najczęściej “примыкают” do klasy interiekcji, mając status odrębnego elementu językowego.

Badacze rosyjscy zwykle oddzielają pojęcie onomatopei od czasownika momentalnego czy interiekcji czasownikowej, choć zdarza się, że w tych drugich umieszczają często formacje onomatopeiczne (np. Астафьева i in. 1971). Gramatyki serbskie i chorwackie oraz polskie (poza nielicznymi) wskazują raczej na możliwość występowania onomatopei w funkcji czasownikowej.

Wskazując na różnice definicyjne należy również wymienić częste umieszczanie przez serbskich językoznawców odruchowych krzyków pod pojęciem interiekcja. W pozostałych tradycjach językoznawczych pogląd ten pojawia się dość rzadko. W tym miejscu należałoby się zastanowić czy tego typu mimowolne odgłosy w ogóle można zaliczyć do grupy elementów językowych i rozważyć też rolę konwencji językowej.

Ponieważ interiekcje we wszystkich omawianych językach traktowane są jako odrębna klasa semantyczna, usytuowanie ich w systemie części mowy pozwoli na określenie wpływu jaki może to mieć na dobór jednostek umieszczanych w kategorii interiekcji. Pomocny w tym będzie przegląd teorii związanych z zagadnieniem klasyfikacji jednostek językowych na części mowy.

1.3. INTERIEKCJE WŚRÓD CZĘŚCI MOWY

Klasyfikacja jednostek językowych na części mowy stosowana już była w czasach antycznych. Sama definicja części mowy, jak i kryteria podziału do dzisiaj stanowią przedmiot sporów. Podstawę klasyfikacji mogą stanowić semantyczne, morfologiczne i syntaktyczne własności wyrazów. Nowsze systemy części mowy, jak pisze Jodłowski (1971), sięgają po kryterium zespołu kategorii gramatycznych lub kryterium technicznego. W zależności od tego czy klasyfikacja części mowy opierała się o jedno czy o kilka z powyższych kryteriów powstawały systemy jednozasadowe, stosujące jedno kryterium, różnozasadowe, rozpatrujące różne części mowy według odmiennych kryteriów i wielozasadowe, odwołujące się do zespołu kryteriów.

Gramatycy starożytnej Grecji (Dionysios Trak, Apollonios Dyskolos), proponowali różnozasadowy system podziału, bazując na semantycznych i funkcjonalnych właściwościach wyrazów. W ich klasyfikacji, która dzieliła wyrazy na osiem klas, interiekcje umieszczone zostały w jednej z podkategorii przysłówków. Status samodzielnej części mowy nadał interiekcji rzymski gramatyk Remmius Palaemon. Dostosowując grecki wzorzec do realiów języka łacińskiego, zastąpił niewystępującą w łacinie klasę rodzajników nową klasą interiekcji, co utrzymało dotychczasową ilość części mowy nie burząc systemu (Robins 1969, Heinz 1978). Na powyższym podziale opierali się gramatycy aż do czasów nowożytnych, dokonując adaptacji do rodzimych systemów językowych.

Jednozasadowe klasyfikacje często uważane są za niewystarczające dla opisu klas funkcjonalnych. W klasyfikacjach czysto morfologicznych biorących pod uwagę fleksyjne właściwości wyrazów, w grupie wyrazów nieodmiennych, do jakich należą interiekcje, nie dokonuje się dalszego, wewnętrznego rozróżnienia.

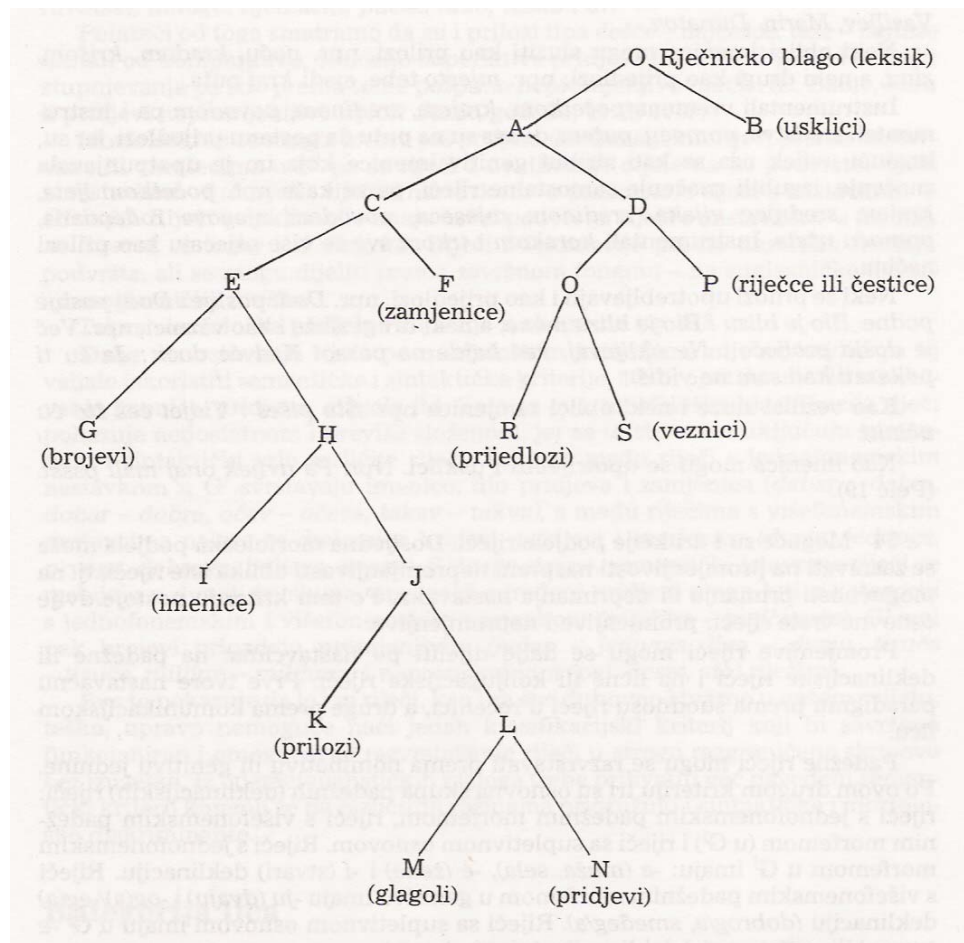
W podziale semantycznym część mowy rozpatrywana jest pod względem sposobu odniesienia wyrazów do rzeczywistości pozajęzykowej. Semantyczna klasyfikacja T. Milewskiego (1965) dzieli wyrazy na dwie podstawowe grupy: wyrazy

samodzielne znaczeniowo (autosemantyczne) oraz niesamodzielne znaczeniowo (synsemantyczne). W grupie wyrazów samodzielnych znaczeniowo dochodzi do dychotomicznego podziału na leksemy o funkcji subiektywnej i leksemy o funkcji obiektywnej. Na te ostatnie składają się wyrazy nazywające, wskazujące i szeregujące. W schemacie tym mieszczą się wszystkie tradycyjnie pojęte części mowy, przy czym interiekcja potraktowana jest tu jako wyraz samodzielny znaczeniowo o funkcji subiektywnej. W podziale Szobera (1923) interiekcje również są zaliczane do wyrazów samodzielnych (znaczeniowo). Wśród leksemów samodzielnych dokonuje rozróżnienia na wyrazy nazywające i określające, gdzie interiekcje pojmowane jako „znaki stanów wzruszeniowych” traktowane są jako określające te właśnie stany.

Na zasadzie samodzielności semantycznej opiera się również podział Geartnera, który bazuje na pojęciu powiedzenia – „zespołu głoskowego, którego powód wygłoszenia jest zupełnie jasny” (1970; 38). Za „powód wygłoszenia” interiekcji autor uważa stany wzruszeniowe. Uwzględniając zdolność wyrazów do bycia powiedzeniami Geartner wyróżnia wypowiedniki mogące być powiedzeniami i spójki, które nimi być nie mogą. Wypowiedniki dzieli dalej na znaczniki, stanowiące powiedzenie zamierzone i wykrzykniki mające charakter niezamierzony i odruchowy.

Nie wszędzie interiekcje znajdują miejsce pośród leksemów autosemantycznych. Barić i in. (1990) szeregują interiekcje w grupie wyrazów niesamodzielnych znaczeniowo (*sinsemantične riječi*), „koje izriču odnose između onoga što znače riječi prvoga skupa (tj. *autosemantične riječi*)”(o.c. 62). Podobny punkt widzenia prezentują Zakrajšek (1994) oraz Kostić-Golubičić (1993).

Poza podziałem na wyrazy autosemantyczne i synsematyczne znajdują się interiekcje w pracy Babić i in. (1991). Autorzy zaznaczają brak logicznego sensu (*logički smisao*) interiekcji. Dokonują oni podstawowego podziału wyrazów w zależności od posiadania tegoż sensu. Interiekcje w tym podziale stoją w opozycji do pozostałych części mowy i traktowane są jako jednostki na pograniczu systemu językowego (na schemacie 1. oznaczone literą B). Pozostałe wyrazy (na schemacie oznaczone literą A) dzielą się na autosemantyczne (C) zaimki, liczebniki, rzeczowniki, przysłówki, czasowniki i przymiotniki oraz synsemantyczne (D) wyrazy o funkcji gramatycznej: partykuły, przyimki i spójniki.

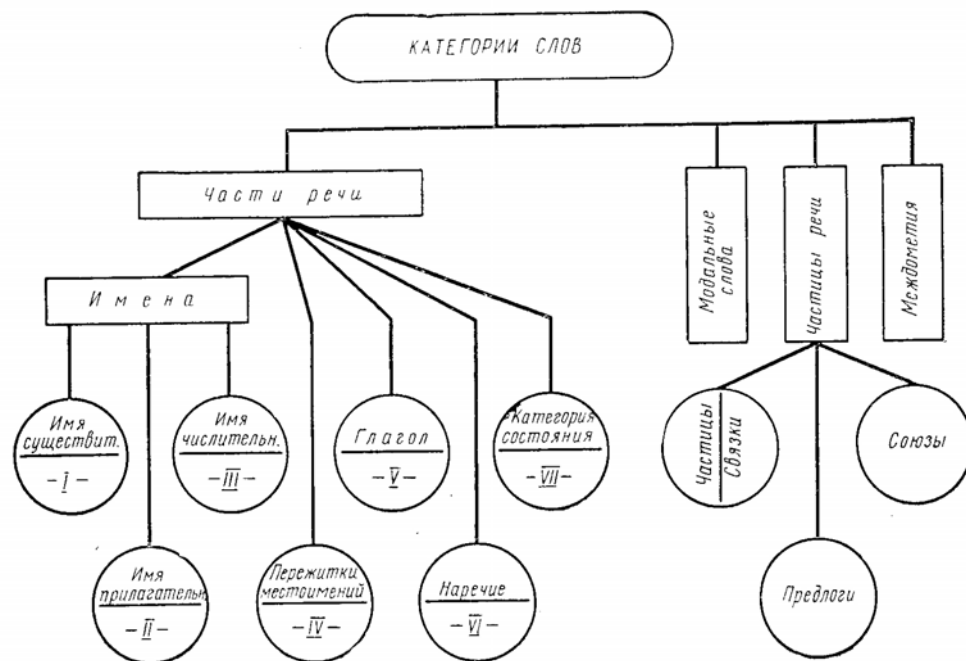

schemat 1: Klasifikacija leksemów wg Babicia i in.

Spotykany w rosyjskiej tradycji językoznawczej podział na wyrazy samodzielne (*полнозначные/ знаменательные*) i pomocnicze (*неполнозначные/ служебные*) określany jest przez Mirowicza (1967) jako znaczeniowo-funkcjonalny. Semantycznie samodzielność wyraża tu funkcjonowanie wyrazu jako znaku językowego składników rzeczywistości, przez pomocniczość natomiast rozumiane jest wyrażanie stosunków lub sposób ujmowania treści językowych. W strukturze zdania wyrazy samodzielne określane są jako “podstawowe składniki, które układamy w pewne stosunki względem siebie”(ibid. 11), wyrazy pomocnicze są zaś wskaźnikami powyższych stosunków lub uzupełniającą charakterystyką treści. Poza tym podziałem znajdują się zwyczajowo interiekcje, które tworzą samodzielną grupę.

Vinogradov (1972) nazywając rozróżnione grupy wyrazów kategoriami gramatyko-semantycznymi (*грамматико-семантические категории*) wyodrębnia jeszcze jeden samodzielny element: wyrazy modalne (*модальные слова*). Kategorię interiekcji określa jako wyrażenia czysto subiektywne emocjonalno-wolitywne.

Odróżnienie powyższych typów wyrazów służy autorowi do określenia części mowy (*части речи*). Vinogradov za części mowy uważa jedynie wyrazy posiadające funkcję nominatywną lub będące ekwiwalentami nazw. Poza granicami części mowy umieszcza on interiekcje, słowa modalne i wyrazy, które nazywa częstkami mowy (*частицы речи*), tj. partykuły, spójniki i przyimki.

schemat 2: Klasyfikacja leksemów wg Vinogradova

Binarna klasyfikacja wyrazów Šahmatova (1925) na niezależne (*независимые*) i zależne (*зависимые*) bierze pod uwagę syntaktyczne możliwości leksemu. Zależność i niezależność uwarunkowana jest jego położeniem w zdaniu. Zdaniem Šahmatova “независимыми слова являются в функции главных членов односоставных предложений и подлежащих двусоставных предложений; зависимыми –

в функции всех остальных членов предложения” (1925; 268). Interiekcja zostaje tu zaklasyfikowana do wyrazów niezależnych, jednak autor widzi też możliwość wtórnego wystąpienia interiekcji jako wyrazu zależnego.

Nawiązaniem do powyższej klasyfikacji jest podział przedstawiony u Stanojćicia i Popovicia (1995). Na podstawie roli wyrazu w formowaniu zdania rozróżniają oni *konstituentske reči* i *pomoćne reči*, przy czym interiekcje zostają w tym podziale w ogóle pominięte.

Kryteria syntaktyczne określone są przez *Gramatykę współczesnego języka polskiego* (1999) jako „jedyne typ kryteriów, pozwalających na skonstruowanie opartej na jednolitej zasadzie, wewnętrznie nie sprzecznej formalnej procedurze klasyfikacji słownictwa na części mowy”(ibid. 55). Autorzy przedstawiają propozycję funkcjonalnego podziału syntaktycznego, który zasada się na analizie związków syntaktycznych, w jakie mogą wchodzić poszczególne leksemy. Tu wydzielają dwie grupy leksemów: leksemy *syntagmatyczne*, mające określoną łączliwość składniową oraz *niesyntagmatyczne*, które funkcjonują prymarnie jako samodzielne wypowiedzenia, nie wchodząc w związki syntaktyczne z innymi elementami tekstu. Interesujące nas leksemy określone są jako *niesyntagmatyczne*. Wewnątrz tej grupy wyodrębnione są dwie klasy wyrazów uzależnione od kontekstu lub kontekstowo niezależne. Wyrazy uwikłane w kontekst (*kontekstowe*), które wymagają istnienia tekstu, autorzy nazywają dopowiedzeniami, (np. *tak, nie, istotnie, właśnie*). Leksemy niezależne od kontekstu zyskują miano wykrzykników, które dzielone są na *onomatopeje*, „leksemy o sekundarnej funkcji nadrzędnika wyrażenia zdaniowego, [które] nie wyrażają żadnych kategorii gramatycznych czasownika”(ibid. 58) (np. *bęc, bzz*) oraz na *apele* - leksemy o funkcji impresywnej, które mogą występować z wołaczem, niektóre również z rozkaznikiem (np. *precz, halo, o rany*).

Powyższa klasyfikacja leksemów niesyntagmatycznych wzorowana była na dwustopniowym podziale Grochowskiego (1984). Autor w pierwszym kroku rozgranicza leksemy odmienne od nieodmiennych, po czym dzięki wielostopniowym dychotomicznym podziałom wyrazów nieodmiennych, na podstawie ich właściwości składniowych, tworzy czternaście klas. Na pierwszym poziomie odróżnione są leksemy używane samodzielnie i nieużywane samodzielnie. Leksemy używane

samodzielnie dzieli na zastępujące wypowiedzenia niezależne od kontekstu werbalnego i zastępujące wypowiedzenia zależne od kontekstu werbalnego. Leksemy zależne od kontekstu określa jako *dopowiedzenia* (np. *aha, tak, nie, owszem*). Dla leksemów niezależnych od kontekstu widzi dodatkową możliwość występowania w roli składnika konstytuującego wypowiedzenie, które mogą tworzyć wypowiedzenie oznajmujące (są to w terminologii Grochowskiego *onomatopeje*, np. *bach, bęc, cap, lu*) lub, które nie są zdolne do tworzenia wypowiedzeń oznajmujących (nazywa je *wykrzyknikami predykatywnymi*, np. *a kysz, stop, hola, won*). Leksemy nie mogące występować w funkcji składnika wypowiedzenia rozróżnione zostały na współwystępujące z rzeczownikiem w formie wołacza *apele* (np. *cześć, hallo, serwus, dobranoc*) i *interiekcje* nie mogące występować z rzeczownikiem jako wołacz (np. *ba, cholera, psiakrew, do diabła*, ale także *au, cip-cip, gę, prr*, również spełniające powyższy warunek).

Podziały postulowane w *Gramatyce współczesnego języka polskiego* (1999) i w pracy Grochowskiego rozbijają tradycyjnie pojmowaną klasę interiekcji. Zarzut z jakim spotykają się powyższe propozycje to posiłkowanie się dodatkowym kryterium kontekstualności (Styrcz-Przebinda 1997).

schemat 3: Leksemy nieodmienne samodzielne wg Grochowskiego

W artykule z 1987 roku Grochowski odstępuje od tej klasyfikacji proponując mniej rozbudowany podział. Tu również stosuje kryterium syntaktyczne i wychodzi od podziału leksemów nieodmiennych na leksemy używane samodzielnie (funkcjonujących jako odrębne wypowiedzenia) i na leksemy nie używane samodzielnie (należą do nich przede wszystkim przyimki spójniki i partykuły). W grupie leksemów używanych samodzielnie wyróżnia *dopowiedzenia* – „leksemy funkcjonujące jako odrębne wypowiedzenia wyłącznie w kontekście co najmniej jednego innego wypowiedzenia” (1988, 51) oraz *interiekcje* – „leksemy funkcjonujące jako odrębne wypowiedzenia całkowicie niezależne od kontekstu werbalnego” (1988, 51). Klasę interiekcji określa jako zbiór elementów o różnorodnych właściwościach gramatycznych i dzieli ją na dwie podgrupy. Pierwsza podgrupa interiekcji charakteryzuje się zdolnością do konstituowania wypowiedzi i mogą być głównym lecz nie jedynym składnikiem wypowiedzenia. Druga podgrupa interiekcji zawiera leksemy niezdolne do pełnienia funkcji składnika konstytuującego wypowiedzenie (wyłącznie same stanowią wypowiedzenie). Te ostatnie Grochowski nazywa *interiekcjami parentetycznymi* (np. *holender*, *psiakrew*).

Pierwszą z grup interiekcji, mianowicie interiekcje zdolne do konstituowania wypowiedzi dzieli na *interiekcje onomatopeiczne* (np. *cmok*, *chlup*, *buch*), posiadające zdolność do konstituowania wypowiedzi oznajmujących oraz *interiekcje wolicjonalne* (np. *wara*, *won*, *marsz*, *precz*), nie posiadające takiej zdolności. Wyróżnione podzbiory interiekcji, tj. interiekcje parentetyczne, onomatopeiczne i wolicjonane, według autora wyczerpują zbiór interiekcji języka polskiego.

Kolejna propozycja Grochowskiego (1997) rozróżnia cztery klasy interiekcji (*wykrzykników*). Są to *wykrzykniki prymarne* (lub *właściwe*) (np. *ach*, *ej*, *fuj*, *uf*), *parentetyczne* (np. *cholera*, *psiakrew*, *rany boskie*), które funkcjonują jako samodzielne wypowiedzenia oraz *wykrzykniki onomatopeiczne* (np. *bzz*, *bęc*, *chaps*, *lubu-du*, *pac*) i *wykrzykniki apelatywne* (np. *huzia*, *jazda*, *won*, *precz*, *wara*) mogące funkcjonować bądź jako samodzielne wypowiedzenia, bądź jako składniki wypowiedzi wieloelementowych, stanowiąc ich człony konstytutywne.

Przykładem podziału opierającego się o kryterium wielozasadowe jest klasyfikacja Strutyńskiego (1996). Strutyński zaznacza konieczność użycia równocześnie trzech kryteriów: składniowego, semantycznego i morfologicznego (kolejność wyznaczona przez autora). Rezultatem podziału jest jedenaście części

mowy: rzeczownik, czasownik, przymiotnik, liczebnik, zaimek, przymówek, spójnik, modulant oraz wspomniane wcześniej (rozdział 1.2) wykrzyknik i nakaznik, które w tradycyjnym ujęciu znajdują się w jednej grupie.

Klasyfikacja autorstwa Jodłowskiego (1971) bierze jednocześnie pod uwagę kryterium znaczeniowe, techniczne i składniowe. Technika znaczeniowa (ekspresywno - impresywna lub przedstawiająca) definiowana jest jako „sposób wiązania brzmienia ze znaczeniem, inaczej: sposób wprowadzania treści”(ibid. 39). Jodłowski wyróżnia jedenaście części mowy, w tym autonom, inherent, adherent, kwotyfiktor, czasownik, spójnik, przymówek, sytuant, waloryzant, afektant i wykrzyknik. Sytuantom, waloryzantom, afektantom nadaje wspólną nazwę modulanty, ponieważ łączy je wspólna cecha: „pod względem składniowym stanowią obudowę konstrukcji wypowiedzenia”(ibid. 155). Wykrzykniki (*ach!*, *ojej!*) oraz afektanty (*o*, *a*, *no*, *ci*, *sobie*) oznaczają stany uczuciowe, przy czym „wykrzykniki mogą występować luźnie, jako odrębne syntagmy lub nawet jako samotne wypowiedzi, afektanty zaś występują jako składniki syntagm”(ibid. 113). Pod względem techniki znaczeniowej autor określa wykrzykniki (a także modulanty pobudzające) jako wyrazy ekspresywno-impresywne działające na słuchacza bezpośrednio i międzysubiektywnie, w przeciwieństwie do wyrazów przedstawiających, które „posługują się pośrednictwem pojęć, będących odbiciem składników obiektywnej rzeczywistości”(ibid. 43)

Mrazović i Vukadinović (1990) opierają się o kryterium morfologiczne w połączeniu z rozszerzonym kryterium dystrybucyjnym (*prošireni distribucioni kriterij*), twierdząc, że: “ Uz (...) čisto morfološke karakteristike promjenljivih reči pri definisanju po jedinih vrsta reči uzima se u obzir i njihova kombinatorika sa drugim rečima. Kod nepromjenljivih reči ovaj drugi kriterij je isključivo merodavan”(ibid. 28). Wyodrębniają oni pięć części mowy odmiennych: czasowniki (*glagoli*), rzeczowniki (*imenice*), determinanty (*determinativi*), przymiotniki (*pridevi*) i zaimki (*zamenice*) oraz pięć nieodmiennych: przymyki (*predlozi*), koniunktory (*konjunktori*), subiunktory (*subjunktori*), przysłówki (*prilozi*) i partykuły (*partikule*). Nie pojawia się tu kategoria liczebnika, ponieważ oparta jest na kryterium semantycznym, interiekcje (*uzvici*) natomiast umieszczone są w jednej z siedmiu podgrup partykuł, którą nazywają

ekvivalenti rečenica, definiując tę klasę wyrazów jako “partikule koje imaju vrednost samostalne rečenice, one stoje namest cele rečenice. To su: *da, ne, hvala, dobro* i dr. Ovamo i spadaju i uzvici: *ah, oh*, i dr.” (ibid. 30). Leksemy typu *pa, ma, hajde, de, eto* zaszeregowane są jako partykuły dyskursywne (*konverzacione partikule*) „uglavnom vezane za određene govorne činove” (ibid. 30), które służą do podkreślenia treści aktu komunikacyjnego.

Русская грамматика (1980) części mowy charakteryzuje jako połączenie uogólnionego znaczenia, cech morfologicznych, ogólnego systemu paradygmatycznego i podstawowych funkcji syntaktycznych. Powyższe kryteria służą wyodrębnieniu dziesięciu części mowy: rzeczowników, zaimków, przymiotników, liczebników, przysłówków, czasowników, przyimków, spójników, partykuł i interiekcji, tworząc najbardziej upowszechniony system klasyfikacyjny w języku rosyjskim.

W kontekście dużej liczby propozycji zaklasyfikowania wyrazów pojawiają się również opinie mówiące o niemożności znalezienia kryterium, które by jednoznacznie określało charakter części mowy oraz przypisywało wyrazy do poszczególnych klas (Babić 1988). Przytaczany przez Babića Klajn (Klajn I. *O funkciji i prirodi zamenica*, Beograd 1985) wyraża przekonanie, że tradycyjnie pojęte części mowy opierają się na głębokiej intuicji językowej. Zdaniem innych lingwistów „między częściami mowy nie ma hermetycznych podziałów, a niektóre wyrazy mogą łączyć w sobie właściwości różnych części mowy” (Mirowicz 1967; 11), gdyż wyraz jako twór elastyczny ma możliwość przystosowania się do różnych funkcji. W tym miejscu trzeba nadmienić, że biorąc pod uwagę charakterystyki składniowe wyrazów często dokonuje się rozróżnienia na funkcje podstawowe i wtórne. Część podziałów na części mowy uwzględnia jedynie funkcje podstawowe, inne, zarówno podstawowe, jak i wtórne (np. funkcję predykatywną). I tak „*bęc*” będzie dla Bąka (1984) onomatopcją, dla Jodłowskiego (1971) czasownikiem niefleksyjnym osobowym czy wykrzyknikiem naśladowczym dla Łosia (1925), a *Gramatyka współczesnego języka polskiego* (1999) potraktuje ten leksem jako onomatopcję o sekundarnej funkcji predykatywnej. Dla Szobera „*mu-mu*”, w języku dziecka oznaczające krowę, będzie funkcjonowało jako

rzeczownik wykrzyknikowy, inny lingwista potraktuje ten leksem jako interiekcję onomatopeiczną o wtórnej funkcji rzeczownika. W zależności od przyjętej metody klasyfikacji leksem *aha* traktowany będzie jako ineriekcja lub dopowiedzenie (więcej o dopowiedzeniach patrz: Dobaczewski 1995, 1998, Grochowski 1997). Również problematyczne jest umieszczenie pośród części mowy wyrażen typu: *gwaltu!*, *psia krew!*, *rety!*. Część językoznawców jest skłonna umieścić je w grupie interiekcji, ale są też tacy, którzy widzą w nich inne od interiekcji wyrazy lub wyrażenia użyte w funkcji wykrzyknika. Klemensiewicz (1969) wyraźnie oddziela pojęcie wykrzyknika od wyrazu wykrzyknikowego, gdzie ten ostatni traktuje jako funkcję (wyrażanie postawy uczuciowej lub woli), a nie jako część mowy. Wyrazem wykrzyknikowym mogą być według Klemensiewicza wykrzykniki, partykuły i inne wyrazy lub ich grupy o funkcji wykrzyknika lub partykuły.

Problem związany z zaklasyfikowaniem interiekcji wiąże się również z ich niehomogenicznością oraz ich naturą sytuującą je na pograniczu elementów językowych. Sprawiało to, że niekiedy interiekcje znajdowały się poza systemem części mowy, ponieważ nie były traktowane jako wyrazy. Zdarza się też, że mimo iż nie przyznaje się interiekcjom statusu pełnoprawnego wyrazu, umieszcza się je w osobnej klasie funkcjonalnej. Postawa ta dość często pojawia się w serbskiej tradycji lingwistycznej. Widoczna jest w dziele Belića (1959), dla którego brak nominatywnego znaczenia interiekcji uniemożliwia stawianie ich w rzędzie części mowy, aczkolwiek stwierdza, że, jako wyrazy, zwykle zalicza się je warunkowo do części mowy. Stevanović (1991) wyraża opinię :”pravi uzvici još nisu prave reči” (o.c. 385) i dalej: „Ali kako su to kompleksi, skupovi glasova, kojima se nešto izražava, a ne idu ni u jednu od devet dosad pregledanih vrsta, oni se ipak moraju posmatrati kao zasebna vrsta reči.” (ibid. 385). Podobne stanowisko zajmują Stanojčić i Popović (1995), twierdząc, że: „Uzvici su uslovni jezički znaci, relativno slabo ustaljeni iako ih ima koji to jesu, ali mogu služiti i kao jezički materijal za stvaranje pravih reči”.(ibid. 122).

Kwestią sporną jest też dobór kryterium, które najtrafniej opisywałoby części mowy. W zależności od założeń klasyfikacji leksemy bądź trafiają do klasy interiekcji bądź przypisywane są do innych części mowy. Wskutek tego pojemność kategorii

interiekcji ulega zmianie u poszczególnych autorów lub dochodzi do jej rozbicia na mniejsze, samodzielne klasy funkcjonalne, przy czym do największego rozbicia dochodzi przy posługiwaniu się kryterium składniowym. Tu status samodzielnej kategorii zyskują na przykład onomatopeje, w pozostałych podziałach przynależące do innych części mowy. Dąbrowska (2000) uzależnia ich umiejscowienie w danej klasie funkcjonalnej użyciem składniowym, pisząc: „Wyrazy dźwiękonaśladowcze (...) są często (choć nie zawsze) wykrzyknikami, stanowią więc samodzielne wypowiedzenia, nie wchodzące w związki składniowe z innymi wyrazami” (ibid. 23-24). Babić (1988) natomiast podając przykład użycia interiekcji dźwiękonaśladowczej jako orzeczenia zastanawia się: „Tu usklik jest predikat, ale je drugo pytanie je li time postao glagol”(ibid. 28).

Problem statusu onomatopei w systemie części mowy zauważony został przez Petiego (1988), który twierdzi: „Na osnovi izostavljanja onomatopeja, čistih značenjskih oblika, iz klasifikacije jezičnih jedinica po vrstama riječi, unutar određenih gramatičkih paradigama, lijepo se vidi kako je tradicionalni nauk o jeziku, koji se znavstveno manifestira najčešće u gramatičkom opisu, oduvijek muku mučio sa semantičkim jezičnim fonemima, ne znajući što bi s njima, kamo da ih u opisu jezika svrsta, na koje mjesto u sustavu stavi” (oc. 139).

Pojawiają się również niezgodności co do określenia charakteru interiekcji w świetle określonego kryterium. Mogliśmy to zauważyć przy omawianiu kryterium semantycznego, gdzie część badaczy zaliczała interiekcje do wyrazów autosemantycznych, inni, z kolei, do synsemantycznych. Pod tym względem różnią się rozpatrywane przez nas tradycje językoznawcze. Tradycja polska skłania się ku uznaniu interiekcji za autosemantyczne, językoznawcy obszaru językowego serbskiego i chorwackiego z reguły traktują je jako synsemantyczne, zaś badacze rosyjscy umieszczają je poza jedną i poza drugą grupą.

Również klasyfikacja czysto syntaktyczna w przypadku interiekcji nie zawsze bywa jednoznaczna, gdyż wymaga szczegółowej analizy pojedynczych elementów językowych użytych w różnych funkcjach i kontekstach. Biorąc pod uwagę, że znaczna część interiekcji może pojawić się w więcej niż jednej funkcji, precyzyjność podziału na części mowy staje się wątpliwa.

Różnorodność sposobów opisu oraz klasyfikacji interesującej nas grupy leksemów sprawia, że jej granice są trudne do ustalenia. Ponieważ przeważająca część materiału badawczego niniejszej pracy opiera się na zasobach leksykograficznych wydawałoby się, że wyodrębnienie interiekcji nie powinno przedstawiać większych trudności. Przypuszczenie to jest jednak mylne, gdyż brak jednolitego stanowiska językoznawców w kwestii podziału wyrazów na części mowy znajduje również odzwierciedlenie w opisie leksykograficznym. Na tym polu dochodzi do znacznych niekonsekwencji w oznaczaniu przynależności leksemów do klas funkcjonalnych. *Słownik języka polskiego* (1963-1969) pod redakcją Doroszewskiego stosuje kilka sposobów: albo określa leksem jako *wykrzyknik*, przy czym określenie to może się pojawić w definicji (np. *a* II) lub poza nią (np. *ech*) albo leksem opisywany jest jako *okrzyk o treści emocjonalnej* (np. *ej*), *wykrzyknienie* (np. *te*) lub po prostu jako *wyraz o danym znaczeniu* (np. *stop* II). Interiekcje dźwiękonaśladowcze potraktowane są opisowo jako naśladowanie głosu (np. *mu*), jako wykrzyknienie naśladowujące jakiś głos (np. *miau*) czy połączenie naśladowujące (np. *bu*). Może im też towarzyszyć kwalifikator „*dźwiękonaśladowcze*” znajdujący się poza definicją (np. *ta* II) lub w haśle (np. *tek* II). Również oznaczenia graficzne (znak wykrzyknika) użyty jest niekonsekwentnie. Spotkamy go przy takich hasłach, jak *mu*, *miau*, *hop*, *hyc*, *tup*, nie ma go natomiast po leksemach *hau*, *be*, *pach*, *plum*. Na trudności związane z semantycznym opisem tego typu wyrazów w słownikach wskazują Lubaś (2000) oraz Zakrajšek (1994). W tym względzie *Słownik języka polskiego* (1963-1969) nie stanowi wyjątku i jest jedynie przykładem problemów jakie napotyka leksykografia w opisie interiekcji.

BIBLIORGAFIA

- Ameka F., 1992a: *Interjections: The universal yet neglected part of speech*, „Journal of Pragmatics” 18, s. 101-118
- Ameka F., 1992b: *The meaning of phatic and conative interjections*, w: „Journal of Pragmatics” 18, s. 245-271
- Babić S., 1967: *Školski leksikon. Jezik*. Zagreb
- Babić S., 1991: *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*. Zagreb
- Babić i in. , 1991: *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb
- Bąk P., 1984: *Gramatyka języka polskiego*. Warszawa
- Barić E. i in., 1990: *Gramatika hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb
- Barić E. i in., 1997: *Hrvatska gramatika*. Zagreb
- Bedić K., 1982/83: *Razvoj dječjeg govora*, „Suvremena lingvistika” 23-24. s. 37-47
- Belić A., 1958, 1959: *O jezičkoj prirodi i jezičkom razvitku*. t.1., t.2., Beograd
- Bladon R.A.W., 1977: *Approaching onomatopoeia*, „Archivum Linguisticum” 8, s. 158-166
- Bloomfield L., 1969: *Language*. London
- Božičević V., 1990: *Riječ i slika, hermeneutički i semantički pristup*. Zagreb
- Boniecka B., 1977: *Funkcje składniowe wyrazów onomatopeicznych*, „Polonica” III, s. 27-45
- Boranić D., 1909: *Onomatopejske riječi za životinje u slavenskim jezicima*. Zagreb
- Brabec I., Hraste M., Živković S., 1952: *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb
- Campbell R.N., Wales R.J., 1980: *Badania nad rozwojem języka dziecka*, w: „Badania naukowe nad przyswajaniem języka przez dziecko”, Warszawa
- Cohen M., 1956: *Język, jego budowa i rozwój*. Warszawa
- Crystal D., 1992: *An Encyclopedic Dictionary of Language and Languages*. London
- Čubranić Đ., 1997: *Uzvici kao vrsta riječi u hrvatskom i poljskom jeziku*. w: „Prvi hrvatski slavistički kongres”, zbornik I, Zagreb, s. 215-218
- Dąbrowska A., 2000: *Och! Ojjoj! Uf! Wyrażanie emocji w interiekcjach komiksowych*, „Rozprawy komisji językowej” XXVI, Wrocław, s. 23-34
- Dalewska-Greń H., 1997: *Języki słowiańskie*. Warszawa
- Darwin K., 1988: *O wyrazie uczuć u człowieka i zwierząt*. Warszawa
- Dešić M., 1963: *Akcentovanje uzvika*, „Naš jezik” 13, z. 3-5. s. 239-245
- Dobaczewski A. 1995: *O opisie składniowym i semantycznym leksemów dopowiedzeniowych*, AUNC. FP 43, s. 3-12
- Dobaczewski A. 1998: *Cechy składniowe i semantyczne dopowiedzenia «aha»*, AUNC. FP 50 - strony????
- Encyklopedia języka polskiego*, 1999, Wrocław-Warszawa-Kraków
- Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, 1993, red. Polański K., Wrocław
- Frančić V., 1956: *Gramatyka opisowa języka serbskochorwackiego*. Warszawa
- Geartner H., 1970: *O t. zw. wyrazach samodzielnych i niesamodzielnych*, „Język Polski” XVI, s. 33-42
- Giro P., Guiraut, 1983: *Semiologija*. Beograd

- Głowiński M., Kostkiewiczowa T., Okopień-Sławińska A., Sławiński J., 1989: *Słownik terminów literackich*. Wrocław
- Gołąb Z., Heinz A., Polański K., 1970: *Słownik terminologii językoznawczej*. Warszawa
- Graham J.F., 1992 *Onomatopoeics.: Theory of Language and literature*. Cambridge
- Gramatyka opisowa języka polskiego z ćwiczeniami*, 1959 t.2, red. Doroszewski W., Wieczorkiewicz B., Warszawa
- Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, wyd. 1. 1984, wyd. 3. poprawione, 1999, red. Grzegorzczak R., Laskowski P., Wróbel H., Warszawa
- Grochowski M., 1987: *O miejscu interiekcji w systemie gramatycznym języka*, „Prilozi” XII 2, s. 51-59
- Grochowski M., 1988: *O zasadach wyjaśniania znaczeń jednostek leksykalnych nieneutralnych stylistycznie*. „Rocznik UMCS” VI, 22, s. 249-256
- Grochowski M., 1984: *Projekt klasyfikacji syntaktycznej polskich leksemów nieodmiennych*, „Polonica” 10, s. 73-87
- Grochowski M., 1992: *Status semantyczny wykrzykników właściwych*, „Prace filologiczne” 37, s. 155-163
- Grochowski M., 1992: *Właściwości semantyczne polskich interiekcji wolitywnych*, „Wartościowanie w języku i w tekście, na materiale polskim i niemieckim”, s. 261-264
- Grochowski M., 1997: *Wyrażenia funkcyjne. Studium leksykograficzne*. Kraków
- Grochowski M., 1988: *Wprowadzenie do analizy syntaktycznej wykrzykników*, „Polonica” XIII, s. 87-100
- Guberina P., 1952: *Povezanost jezičnih elemenata*. Zagreb
- Guberina P., 1967: *Zvuk i pokret u jeziku*. Zagreb
- Hörmann H., 1977: *Čovjek uči govoriti*, w: Gadamer, Hörmann, Eggers : „Učenje i razumjevanje govora.” Zagreb
- Hartman R.R.K., Stork F.C., 1976: *Dictionary of language and linguistics*. London
- Hasley W. D., 1964: *Collier's Encyclopedia*. USA
- Heinz A., 1978: *Dzieje językoznawstwa w zarysie*. Warszawa
- Hockett Ch.F., 1968: *Kurs językoznawstwa współczesnego*. Warszawa
- International encyclopedia of linguistics*, 1992. New York-Oxford
- Ivić M., 2001: *Pravci u lingvistici*. t. 1, 2. Beograd
- Jespersen O., 1964: *Language. Its nature, development and origin*. Norton&Co. New York
- Jodłowski S., 1971: *Studia nad częściami mowy*. Warszawa
- Jodłowski S., 1976: *Podstawy polskiej składni*. Warszawa
- Južnič S., 1883: *Lingvistična antropologija*. Ljubljana
- Klemensiewicz Z., 1937: *Składnia opisowa współczesnej polszczyzny kulturalnej*. Kraków
- Klemensiewicz Z., 1960: *Podstawowe wiadomości z gramatyki języka polskiego*. Warszawa
- Klemensiewicz Z., 1969: *Zarys składni polskiej*. Warszawa
- Kořinek J., 1934: *Studie z oblasti onomatopoeje*. Praha
- Kopczyński O., 1917: *Grammatyka języka polskiego*. Warszawa
- Kopko P., 1909: *Krytyczny rozbiór gramatyki narodowej O. Kopczyńskiego*. Kraków
- Kostić-Golubičić M., 1993: *Poljski i srpski uzvici u svetu međujezičke homonimije*. „Zbornik Matice srpske za slavistiku” 44/45, s. 205-216

- Kryk B., 1992: *The pragmatics of interjections: The case of Polish "no"*. „Journal of Pragmatics” 18, s. 193-207
- Lalević I., 1927: *Sintaksa srpsko-hrvatskog jezika za srednje škole*. Beograd
- Lebda R., 1979: *Dźwiękowe elementy parazyklowe na przykładzie języka robotników województwa katowickiego*, w: „Socjolingwistyka” 2, s. 149-159
- Lenneberg E.H., 1980: *Język w kontekście rozwoju i dojrzewania*. w: "Badania nad rozwojem język dziecka" Warszawa
- Łoś J., 1925: *Gramatyka polska*. tom II. Lwów
- Lubaś W., 2000: *Kłopoty z wzajemnym przekładem semileksemów w językach południowosłowiańskich i polskim*, *Slavica Wratislaviensia* 57, s. 247-253
- Lukić J., 1922: *Sintaksa srpskog jezika*. Beograd
- Lyons J., 1984: *Semantyka I*. Warszawa
- Mączyński M., 1882: *Derywacja czasowników ekspresywnych i onomatopeicznych. Zarys problematyki*. „Język Polski” 62, s. 255-259
- Mączyński M., 1984: *O czasownikach onomatopeicznych oznaczających mówienie*, *Język Polski* 64, 1-2
- Mączyński M., 1991: *Słowotwórstwo czasowników onomatopeicznych w języku polskim*. „Rocznik Naukowo - Dydaktyczny WSP w Krakowie” VI, s. 319-333
- Mączyński M., 1994: *Uwagi o fonetyce wyrazów onomatopeicznych*. „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie” z. 168, s. 145-148
- Małecki A., 1915: *Gramatyka języka polskiego*. Lwów
- Maretić T., 1931: *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnoga jezika*. Zagreb
- Martinet A., 1973: *Jezik i funkcija - funkcionalna teorija jezika*. Sarajevo
- Mędelaska J., 1996: *Osobliwe wykrzykniki w kulturalnej polszczyźnie wileńskiej, na podstawie języka prasy*, „Acta Baltico-Slavica” 23, s. 63-81
- Milewski T., 1965, 1976: *Językoznawstwo*. Warszawa
- Milewski T., 1993: *Teoria, typologia i historia języka*. Kraków
- Mirowicz A., 1965: *Gramatyka opisowa języka rosyjskiego*, cz. I, Warszawa
- Mirowicz A., 1967: *Przegląd i charakterystyka części mowy w języku rosyjskim*. Warszawa
- Morris Ch. W., 1975: *Osnove teorije o znacima*. Beograd
- Mrazović P., Vukadinović Z., 1990: *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*. Novi Sad
- Nagórko A., 1996: *Zarys gramatyki polskiej*. Warszawa
- Novaković S., 1902: *Srpska gramatika*. Beograd
- Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda*, 1977, Zagreb
- Orwińska-Ruziczka E., 1992: *Funkcje językowe interjekcji w świetle materiału słowackiego i polskiego*. Kraków
- Peti M., 1988: *Zamjenice i onomatopeje*. Rasprave Zavoda Za Jezik 14, s. 139-147
- Petrović S., 1994: *Parne reči u leksičko-semantičkom sistemu srpskog jezika*. w: Naučni sastanak slavista u Vukove dane. 22/2, s. 113-117
- Pianka W., Tokarz E., 2000: *Gramatyka konfrontatywna języków słowiańskich*, t. 1, Katowice
- Piątek Z., 1980: *Niektóre aspekty ewolucji języka*, w: „Zagadnienia socjo- i psycholingwistyczne”. Wrocław, s. 213-236
- Pintarić N., 1984: *Verbalizacija neverbalnog koda u poljskom jeziku*. Doktorska disertacija. Zagreb
- Prčić Lj., 1999: *O uzvicima u srpskom jeziku*, „Jezik danas” 10

- Radovanović M., 1986: *Sociolingvistika*, Novi Sad
- Raguž D., 1997: *Praktična hrvatska gramatika*. Zagreb
- Reykowski J., 1968: *Eksperymentalna psychologia emocji*. Warszawa
- Ristić S., 1994: *Rečce kao jedinice leksičkog sistema, pragmatičko-kognitivni pristup*, „Naučni sastanak slavista u Vukove dane”. 22/2, s. 155-161
- Robins R.H., 1969: *A Short History of Linguistics*. London
- Rogowska M., 1982: *Wyrazy o niejasnej lub niejednoznacznej charakterystyce gramatycznej w I tomie Słownika języka polskiego pod red. W. Doroszewskiego*. w: „Język, teoria-dydaktyka. Materiały V konferencji młodych językoznawców-dydaktyków”. Kielce
- Rot N., 1982: *Znakovi i značenja*. Beograd
- Rozwadowski J., 1950: *O zjawiskach i rozwoju języka*. Kraków
- Safarewicz J., 1965: *O polskich czasownikach na –kać*. „Studia z filologii polskiej i słowiańskiej” 5, s. 389-395
- Safarewicz J., 1979: *O częściach mowy w języku polskim*. „Język Polski” 49, s. 165-177
- Saloni Z., 1974: *Klasyfikacja gramatyczna leksemów polskich*. „Język Polski” 54, s. 3-13 (z. 1), s. 93-101 (z. 2)
- Saloni Z., Świdziński M., 1985: *Składnia współczesnego języka polskiego*. Warszawa
- Saussure de F., 1991: *Kurs językoznawstwa ogólnego*. Warszawa
- Sawicka I., 1988: *Fonologia konfrontatywna polsko-serbsko-chorwacka*. Wrocław- Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź
- Siatkowska E., 1976: *Zachodniosłowiańskie zawołania na zwierzęta*. Warszawa
- Siatkowska E., 1977: *Wyrazy dźwiękonaśladowcze a wykrzykniki*. „Poradnik Językowy” 3, s. 99-105
- Siatkowska E., 1985: *Z morfologii tzw. wyrazów amorficznych w języku polskim, czeskim i słowackim*, „Studia z filologii polskiej i słowiańskiej” 23, s. 285-293
- Simeon R., 1969: *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*. t. 1,2. Zagreb
- Simić Ž., 1922: *Srpska gramatika*. Beograd
- Sironić-Bonefačić N., 1996: *Uzvici, ideofoni i onomatopeje u talijanskom jeziku*, „Strani jezici” 25, s. 136-146
- Slovník slovanské lingvistické terminologie.*, 1977 Praha
- Stančić V. Ljubešić M., 1994: *Jezik, govor, spoznaja*. Zagreb
- Stankiewicz E., 1964: *Emotivniot jazik*. „Makedonski Jazik”, Skopje 1964, s. 102-138
- Stanojčić Ž., Popović Lj., 1995: *Gramatika srpskoga jezika*. Beograd
- Stevanović M., 1969: *Savremeni srpskohrvatski jezik*. t.1, 2. Beograd
- Stieber Z., 1968: *Kryteria samodzielności wyrazu w językach słowiańskich*. „Z Polskich Studiów Slawistycznych” 3, s. 269-275
- Stopa R., 1948: *Narodziny myśli i mowy ludzkiej*. Kraków
- Strutyński J., 1965: *Sposoby naśladowania głosów ptaków w języku polskim*. „Prace językoznawcze” 15, s. 85-117
- Strutyński J., 1996: *Gramatyka polska*. Kraków
- Stycz-Przebinda L., 1997: *Parę uwag o możliwościach klasyfikacji wykrzykników*. „Polonica” 18, s. 162-167
- Szober S., 1923: *Gramatyka języka polskiego*. Lwów

- Szymański T., 1977: *Derywacja czasowników onomatopeicznych i ekspresywnych w języku bułgarskim*. Wrocław
- Timoszek M., 1994: *Ономатопеические глаголы в русском языке*. Warszawa
- Tošović B., 1988: *Ruska gramatika u poređenju sa srpskohrvatskom*. Sarajevo
- Vrhovac J.: *Onomatopeja u poljskom i hrvatskom književnom jeziku*. Magistarski rad. Zagreb 1999
- Vuletić B., 1980: *Gramatika govora*. Zagreb
- Washburn S.L., Lancaster J. B., 1971: *On Evolution and the Origin of Language*, „Current Anthropology”, vol.12, no. 3, s. 384-386
- Webster's *Encyclopedic Unbridged Dictionary of the English Language*, 1989. New York
- Weinsberg A., 1983: *Językoznawstwo ogólne*. Warszawa
- Wierzbicka A., 1992: *The semantics of interjection*, „Journal of Pragmatics” 18, s. 159-192
- Wilkins D. P., 1992: *Interjections as deictics*, „Journal of Pragmatics” 18, s. 119-158
- Zakrajšek K., 1994: *Slovenački uzvici u srpskohrvatskom jeziku*, „Naučni sastanak slavista u Vukove dane” 22/2, s. 83-87
- Zareba A., 1958: *Forma zawałań na zwierzęta jako problem geografii lingwistyczno-etnograficznej*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Filologia” 4, s. 31-42
- Zawadowski L. , 1966: *Lingwistyczna teoria języka*. Warszawa
- Zgusta L., 1991: *Priručnik leksikografije*. Sarajevo
- Zima J., 1961: *Expresivita slova v současné češtině*, Praha
- Zmarzer W., 2002: *Typologia lingwistyczna a analiza konfrontatywna języków*, „Przegląd rusycystyczny” z. 4, 100, s. 79-85
- Астафьева Н.А., Киселев И.А., Кравченко З.Ф., 1971: *Современный русский язык*. Минск
- Ахманова О.С., 1966: *Словарь лингвистических терминов*. Москва
- Большая советская энциклопедия, 1952: Ленинград
- Будагов Р.А., 1965: *Введение в науку о языке*. Москва
- Виноградов В.В., 1972: *Русский язык*. Москва
- Воронин С. В., 1982: *Основы фоносемантики*. Ленинград
- Галкина-Федорук Е.М., 1958: *Безличные предложения в современном русском языке*. Москва
- Галкина-Федорук Е.М., Горшкова К.В., Шанский Н.М., 1957: *Современный русский язык*. Москва
- Гвоздев А. Н., 1967: *Современный русский литературный язык. Часть 1 - фонетика и морфология*. Москва
- Германович А.И., 1957: *Синтаксические свойства междометий*, „Русский язык в школе” 6, s. 29-33
- Германович А.И., 1961: *Междометия и звукоподражательные слова русского языка*. Симферополь
- Германович А.И., 1966: *Междометия русского языка*. Киев
- Дагуров Г. В., 1958: *Особенности употребления междометий в речи*, „Русский язык в школе” 6, s. 12-15
- Дагуров Г. В., 1959: *О лексическом составе русских междометий*, в: „Славянское языкознание, сборник статей”. Москва, s. 154-159

- Журавлев А. П., 1974: *Фонетическое значение*. Ленинград
- Колшанский Г.В., 1973: *Функции паралингвистических средств в языковой коммуникации*, „Вопросы языкознания” 1, s.16-25
- Копорская Е. С., 1995: *Семантическая природа звукоподражательных слов и их словарное представление*, w: „Филологический сборник” Москва. s. 245-253
- Негаев Г.А., 1976: *Краткий лингвистический словарь*. Ростов-на-Дону
- Левицкий В.В., 1994: *Фонетическая мотивированность слова*, „Вопросы языкознания” 1, s. 26-37
- Лингвистический энциклопедический словарь*, 1990. Москва
- Распопов И. П., Ломов А. М., 1984: *Основы русской грамматики*. Воронеж
- Рогожникова Р.П., 1959: *К вопросу о междометиях, производных от знаменительных частей речи*, w: „Славянское языкознание, сборник статей.” Москва, s. 149-153
- Розенталь Д.Е. , Теленкова М. А., 1976: *Словарь-справочник лингвистических терминов*. Москва
- Русская Грамматика, Грамматика современного русского литературного языка*, 1980, ред. Шведова Н.Ю., Москва
- Скаличка В., 1967: *Исследование венгерских звукоподражательных выражений*, w: „Пражский лингвистический кружок”, Москва. s. 84-87
- Современный русский язык* , 1984: ред. Розенталь Д.Е., Москва
- Шахматов А.А., 1925. *Синтаксис русского языка*, Ленинград
- Шведова Н.Ю., 1957: *Междометия как грамматически значимый элемент предложения в русской разговорной речи*, „ Вопросы языкознания” 1, s. 85-95
- Якушин Б.В., 1984: *Гипотезы о происхождении языка*. Москва